

KARAVELLİLERDE TENKİT HİCİV VE ÖĞRETİ

Arş. Gör. Nevin KÖSE

Genellikle kâmil ve ulemâ kişilerin buldukları topluluklarda, derneklerde (1) söylenen Karavelliler kısa, türküsüz (sade) bir anlatım türü (2) olarak karşımıza çıkmakta olup, âşık hikayeleri ve kara hikâye (kara hekât) gibi uzun anlatılarda, hikâyenin arasına konuyu değiştirmek ve dikkati başka yöne çekmek maksadıyla (3) söylenirler.

Karavelliler genellikle Şeyh, Kadı, Molla, Ahund (hocalıkta ir merhale), Darga (polis şefi, pazar yöneticisi) gibi toplumun dinî ve resmî kurumlarını temsil eden meslek sahiplerinin görevleriyle bağdaşmayacak davranışlarını anlatır. (4). İşte bu tür, adı geçen mevkileri işgal edenlerin ahlâki durumlarını anlatan karavellilerin en önemli özelliği, sosyal bir tenkit ve hiciv karakteri taşımasıdır:

Mollanın biri Lotubaşı'nı çağırarak "karşiki dağın eteğinde bir mağara kazmasını, kazdığı yeri de iyice düzeltmesini" söyler. Lotubaşı sebebini sorduğunda:

- Cennet satacağım, Huri-Gılman (melek) alışverişi yapacağım! diye cevap verir ve "akşamki toplantıya sırtında hoca kıyafeti, başında sarığı, belinde kuşağıyla gelmesini, bir miktar para karşılığında ölmeden önce Cennet'te yer ayıracıklarını halka duyurmasını" tenbih eder (5). Böylece halkı kandırarak hem daha çok kazanmayı, hem de zevk ve sefa içinde yaşamayı düşünmektedir.

Köyden şehire (İsfahan'a) göçen keçel (kel) oğlanın elindeki tavukların fiyatını soran darga:

- Dördü elli tümen Şiran para birimi! cevabını almasına rağmen onu tokatlayarak tavukların hepsine sahip çıkar ve evinin yolunu tutar. "Bu güzel tavukları kaçta aldığını soran karısına:

- Bir şapalağa (tokat)! der (6)

Denize bakan büyük bir evde tek başına oturan, bütün ihtiyacı halk tarafından karşılanan, Şeyh "sürekli Allah'la konuştuğunu, gece gündüz ibadet ettiğini" söylemesine rağmen lotu (işsiz, güçsüz kişi avare)ları yanına alarak sabahlara kadar kızlarla eğlenmektedir. Bir çokları gibi Kerem de onunla görüşüp, bazı konularda fikrini almak istemekteyse de, bir türlü isteğini gerçekleştirmez. Onun sıkıntısını gören şeytan, Kerem'i sinek haline getirerek şeyhin evine girmesini sağlar. Evden dönüp geldiğinde ise:

- Bu da senin şeyhin/ diye güler (7), onun gerçekte ne ile meşgul olduğunu anlatmış olur.

Molla Salah yolda görüp çok beğendiği, üstelik de nişanlı bir kızın yüzünü zorla açtırarak bakar. Buna dayanarak "onun nikahlı karısı sayılacağını" söyleyen Molla Kadı'nın kendi isteği doğrultusunda fetva ver-

mesini söyler ve bunda da muvaffak olur. Ancak kızın eski nişanlısı olan Elgeme, Molla'dan öcünü almaya kararlıdır. Nitekim onunla "ellerindeki tek koyuna karşılık öldüklerinde kendilerine Kur'an okuması" için Kadı'nın imzası olan bir anlaşma yapar. Bir müddet sonra oğlan Molla'ya gelerek "yedi yıl sürecektir sefere çıkacaklarını, bu sebeple onların birlikte gelmesini" söyler ancak; Molla bunu kabul etmez. "Gelmeyecek olursa, bu süre içinde doğması muhtemel kuzularını da hesaba katarak beşyüz koyunu vermesi gerektiği" fikrine de itiraz eden Molla, Elgeme'yi kovar. Olanları duyan Elgeme'nin kızkardeşi bol makyaj yapar, giyinir, kuşanır ve Kadı'ya gider. Binbir naz ve işve ile kızın evine gelen Kadı, onun "kocam geliyor" sözü ile oradaki sandığın içine girer. Sandığın satılacağını, böylece bir kadının birlikte olduğunu duyulacağını anlatan Kadı, işciye hak verir; Molladan beş yüz koyununu almasını sağlar (8).

Yanına aldığı her işçiyi bir hafta çalıştırdığı halde parasını vermeden kovan, böylece işlerini zahmetsizce ve ücret ödmeden yürüten Kadı'nın yaptıklarını duyan Samed, ondan bütün bunların hesabını sormaya karar verir. Ve çiftliğe gider. Kadı'yla "kendine edeceği her küfür için bir miktar para alacağı" "üzerinde anlaşarak çalışmaya başlar. Onu da diğer işçiler gibi kandıracağını sanar. Kadı, bu işe çok sevinir. Ancak Samed'in zekice davranışları sayesinde ona epeyce para ödemek zorunda kalır. Şeytan'ın yardımıyla cebin-

DADAŞ

Yuvanın büyük oğlu dadaş diye anılır, Türk ilinde Erzurum Dadaş'ıyla tanınır. Dadaş Mehmetçik olur savaş meydanlarında, Yiğitlik kanı kaynar asil damarlarında. Erzurum bir kaledir Dadaş onun direği, Yurt sevgisiyle çarpar, coşar temiz yüreği. Ağırbaşlı, çalışkan, uysaldır evde, dışta; Her hali hoşta gider görünce ilk bakışta. Ödev bilir düşküne, yoksula yardım etmek, Kötülükten ıraktır, gerçekten dadaş demek. Kapısı gönlü gibi misafire açıktır, Evinde konuk olan dadaşına âşıktır. Çeylan gibi çeviktir, ipek gibi yumuşak; Bükülmez kolu asla, her savaşta yüzü ak. Kükreyen aslan gibi, yüzü vakûr, heybetli; Demirden vücutları, başlar dimdik kuvvetli. Yüzünde çelik yaydan gerilmiştir iki kaş, Güleç gözler üstünde kurmuşlar sanki bağdaş.

deki senet iskambil kâğıda, katırın kuyruğu dümbek, katırın nalı ise zar haline gelince Kadı, halkın gözünde kumarıcı ve serseri olarak değer kazanır. (9)

İneğini "Yavrusunu doğuruncaya kadar korusunda otlaması için emanet eden Semender, Molla'nın bu emanete sahip çıkması üzerine Kadıya gider. Kadı "korumadaki herşey benimdir" diyen Molla'ya hak verince Semender'in karısı üstü yağ, altı peyin (mayıs, gübre) olan bir testiyi kadıya götürür. Hediye eden bir parmak ağzına alan Kadı hilenin farkına varıp, kızınca kadın:

- Toprak yavrulu inek doğurursa, yağ da gübre olur, der.

Bunun üzerine rezil olacağını anlayan Kadı, ineğini Semender'e geri verir (10).

Günde üç defa yumurtlayan tavuğa sahip olmak isteyen Ahund, Keçel ile anasını çiftlikte misafir eder her ihtiyaçlarını karşılar. Çeşitli hilelerden sonra tavuğu ele geçirerek onu yemek ister. Fakat bunu sezen Keçel, uykuda iken Ahund'un sakalını, bıyığını iyice keser. Uyandıığında olanların farkına varan Ahund, Keçel'e saldırırsa da onun:

- Yetişin, bu Ahund kudurmuş, hepimizi ısıracak! diye bağırmasıyla toplanan halk, onu linç eder (11).

Bir yıl için emanet ettiği yüz koyununun hepsini kesip yiyen Molla, geri gelen çobana:

Otuzunu verdim kasaba,
Otuzunu katma hesaba,
Otuzu kayadan uçtu,
Dokuzu karnıma düştü,

Yerde kaldı birisi... diye hesap (!) verir (12)

Görüleceği gibi Şeyh, Kadı, Molla, Ahund, Darga gibi sosyal kurumları temsil ve idare edenler görevlerini tam olarak yerine getirmeyen; keyfi ve menfaati için haksızlık yapan, gerçeği rüşvet, hile v.b. yollarla görebilen kişiler olarak karşımıza çıkmaktadır. Başka bir ifadeyle halkı aldatan, haklının yerine meslektaş-

larını koruyan toplumun hukuk işlerini kendilerine göre düzenleyen bu yöneticiler "Şeytan", "Keçel", "Semmed", "Kerem", "Semender'in Karısı", "Elgeme'nin kızkardeşi" tarafından yenilgiye uğratılarak "bu tür davranışların cemiyet tarafından hoş görülmediği, gerçeğin ortaya çıkmasıyla eski saygının yitirileceği" mesajını vermektedir. Zaten "Cennet satan Molla'nın polislerce yakalanması (15), Keçel'in tavuklarını zapteden Darga'nın, kemiklerinin Keçel tarafından menegenede kırılarak öldürülmesi (14); Şeyh'in yakalanıp cezalandırılması (15), Molla'nın beşyüz koyunu Elgeme'ye vermek zorunda bırakılması (16); Hilekâr Kadı'nın dövülüp bayıftan atılması (17); Molla'nın başkasından aldığı ineği geri vermeye zorlanması (18); Keçel'in tavuğuna sahip çıkan Ahund'un halk tarafından linç edilmesi (19); çobanın yüz koyununu da yiyen Molla'nın yüzüne yemek tabağını çarpması (20), bu düşüncüyü belirten ve güçlendiren sonuçlardır.

Hikayelerde geçen Huri, Behişt (Cennet), Cehenem, Allah, Kur'an Ahiret v.b. kelimelerin çoğu dinin kurallarını yerine getirmek, insanları iyi yola sevk etmek için değil, dinî kurumları temsil eden kişilerin yaptığı haksızlıkları ortaya çıkarmak, onlarla alay etmek için kullanılmıştır.

Diyebiliriz ki Türk Halk Edebiyatı'nda önemli bir yeri olan "Karavelliler" toplumun hem hukuk, hem de din işlerinden sorumlu olanları tenkit ve hicvederken bir ibret dersi de vermektedir. Bir başka ifadeyle Karavelliler güldürürken düşündürülen, düşündürürken öğreten bir karaktere sahiptir.

(1) Fahrettin Kirazoğlu, "Halk Edebiyatı Deyimlerimiz" (Makale) Türk Dili Dergisi, sayı: 115, s.350, Nerin Köse, "Türk Halk Edebiyatında Kısa Hikâyeler", Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İzmir 1989, s.93
(2) Semih Tezcan, "Azerbaycan Halk Yazını Örnekleri", Ankara Üni. Basımevi, Ankara 1978, Sözlük, : 495 N. Köse, age. Tez, S.93
(3) F. Kirazoğlu, a.g. maktele, s.350 N. köse, a.g. tez, s.93
(4) N. Köse, a.g. tez, SO102, 103, 105
(5) S. Tezcan, a.g.e., 383-388

(6) E. Ahundov, age. "Keçel, Şeytan ve Gazı" adlı hikâye, s.38-47
(7) E. Ahundov, age. "Ufçu molla" adlı hikâye, s.73-77
(8) E. Ahundov, "Keçel ve molla hikâyesi" adlı Hikâye, s.18-23
(9) S. Tezcan, age. S.388
(10) E. Ahundov, age. s.47
(11) E. Ahundov, age. s.77
(12) S. Tezcan, age. 23
(13) S. Tezcan, age. s.405

Palandökenler gibi ne kadar ağır, asil;
Dadaş olmak şerefi, her kula nasip değil.
Doğurmamış analar dadaştan üstününü,
kıratının sırtında eşinmeli ününü.
Yüz çevirmez dadaşlar ölüm, yara bereden;
Ne Yemen'in çölleri ne Kafkas'tan, kore'den,
Ateşten çember gibi düşman izinde gezer;
Aman diyen kurtulur, yan bakanları ezer.
Türk Milleti bilir ki Doğu'da Dadaş varken,
En kara günümüzde ufku duman sararken;
Çelikten hisar olur, sınırdan kimse sızmaz,
Kan gövdeyi götürse Dadaş buna aldırılmaz.
Yaylaların çocuğu, serhadlerin yoldaşı,
Granitten daha sert, kırılmaz Türk'ün başı.
Alparslan'ın kılıcı bu yaylada parladı,
Şahlanan akınlarla Anayurtu sağladı.
Dadaş o günden beri Doğu'da bekçi kaldı,
Yurda göz dikenlerden Türk'ün öcünü aldı.

Bakışlar şimşek gibi, sanki yıldırımla eş,
İman dolu göğsünde eriyor kurşun, ateş,
Atilâ, Fâtih, Yavuz, Atatürk neslisin;
Koroğlu menkibendir, Emrah sazın ve sesin.
Nene Hatun süt vermiş öğüt vermiştir sana;
Aziziye anıtı şâhittir hâtırana.
Dadaş vurgunum sana, mertliğin vasfedilmez;
O kadar şanın çok ki onu saymakla bitmez.
Bar oynarken seçilir dadaşlardaki hüner,
Bu cenk oyunlarını görenin başı döner.
Birleşsin çelik eller artık gönüller coşsun
Kanatlınsın dadaşlar sınır boyuna koşsun.
Davul zurna sesiyle kuşandılar dadaşlar,
Yurt yolunda severek verdiler nice başlar.
Dağılan düşman seli sağa sola kaçıyor.
Dadaşlar yalın kılıç siperleri aşiyor.

İbrahim BUDAK